

Сулайманов К.А.

КЫЗЫЛ КОМИССАР ЖУКЕЕВ-ПУДОВКИНДИН КҮЖҮРМӨН ЖОЛУНУН
КЫРГЫЗ ТАРЫХЫНДАГЫ ОРДУ

Сулайманов К.А.

МЕСТО БОЕВОГО ПУТИ КРАСНОГО КОМИССАРА ЖУКЕЕВА-ПУДОВКИНА В
ИСТОРИИ КЫРГЫЗОВ

К.А. Sulaimanov

PLACE OF THE COMBAT WAY OF THE RED COMMISSAR ZHUKKEEVA-
PUDOVKINA IN HISTORIES KYRGYZ FOLK

УДК: 94 (575.2)

Макалада 1917-жылдагы Улуу Октябрь Социалисттик революциясына чейинки жана андан кийинки жылдардагы Түркстандагы, Россиядагы революциялардын, граждандык согуштун активдүү катышуучусу, Кызыл Армиянын полк комиссары, большевиктер партиясынын мүчөсү, кыргыз элинин кулуну Табалды Жукеевтин тагдыры жана анын басып өткөн күжүрмөн жолунун кыргыз элинин тарыхындагы орду жөнүндө сөз болот.

Негизги сөздөр: кедей, таксыр, полиция, урият, түрмө, үгүт, иш таштоо, баракча, тыңчы, чыккынчы.

В статье речь идет о судьбе Табалды Жукеева – сына кыргызского народа, участника революционных событий в Туркстане и России в до и после Великой Октябрьской Социалистической революции 1917-года и гражданской войны, полкового комиссара Красной Армии, члена большевистской партии и о роли пройденного им боевого пути в истории кыргызов.

Ключевые слова: бедняк, почтенный, милиция, революция, тюрьма, агитация, стачка, листовки, шпион, предатель.

In article speech goes about fate of Tabaldy Zhukkeev - an kyrgyz folk, participant revolutionary event in Turkstan and Russia in before and after Great Oktyabr Socialist revolutions 1917-year and civil war, regiment commissar to Red Army, member bolshevik parti and about dug passed by him combat way in histories of kyrgyz.

Keywords: the poor man, respectable, police, revolution, prison, canvassing, strike, leaflet, spy, traitor .

Учурда кызуу талкууга алынып жаткан кыргыз элинин 1916-жылдагы көтөрүлүшү же “Үркүн” – деген бир сөз менен камтылып келген, мындан бир кылым мурда өткөн окуя болсо дагы, бүгүнкү муундар үчүн өтө маанилүү жана актуалдуу бойдон кала берет. Себеби, бул өткөн тарых, биздин тарых, биздин аталырыбыз жана агаларыбыз жараткан тарых. Бул тарыхый окуялар жөнүндө буга чейин маалыматтар аз болсо да, СССР учурунда көңүл бөлүнбөгөн болсо да, бизге жеткен маалыматтардан ал окуялар, кыргыз элинин эле эмес жалпы Түркстан, азыркы Борбордук Азия элдеринин башынан өткөн тозок экени белгилүү.

Ошол тозокту көрүп, адам чыдагыс кыйынчылыктарды жеңип, ат көтөргүс жүктү тартып, социалистик тендик өкмөтүн түзүүгө жеткен, үркөрдөй болгон кыргыз эли, мына бүгүн 6 миллионго жетип, өзүнүн демократиялык, укуктук жана эгемендүү мамлекетинде [1] бейпил жашоосу менен ааламга

таанылды. Демек, адам баласынын колунан баары келет экен да, жакшы жашоону да, ачуу тарыхты да өзү жасап, жокчулукту, кулчулукту да көтөрүп жеңет турбайбы.

Бул макалада да мына ошондой тарыхты жасаган, тарыхта өлбөс-өчпөс из калтырган кыргыздын бир эр-азамат жигити жөнүндө азын-оолак ой толгоолор болмокчу. Ал кедейдин үй-бүлөсүндө туулуп, жаштайынан атасынан ажырап, ачкалыктын, адилетсиздиктин азабынан акыйкат издеп үй-бүлөсүн таштап жолго чыкты. Апасы “Мени жалгыз таштаба” – деп чыркырап ыйлап турганда “Апа мен келем” – деп алыс сапарга аттанганда, аны тагдыр кайда жетелеп баратканын ал билди беле – жок. Сабаты жок тоонун баласы, революциясынын жетекчиси В. И. Ленин, рыцары Ф.Э. Дзержинский сыяктуу улуу инсандар менен үзөңгүлөш болуп Кышкы сарайды алууга катышаарын билди беле – жок. Жаңы коомдук экономикалык формацияны түзүүгө, тактап айтканда, капитализмдин чынжырын үзүп социалисттик коомду түзүүгө катышаарын билди беле – албетте жок! Ал эми 1917-жылдан кийин Октябрь революциясынын душмандарын талкалоого катышып, акыры айылына келгенде апасынын көзүн көрбөй калган тагдыр – Табалды Жукеевтин тагдыры эле. Ал ийилип сынбаган, душманга баш ийип тизе чөкпөгөн, досторун сатпаган, элин жерин сүйгөн патриот, революционер, интернационалист эр азамат, ошол улуу тарыхта Александр Пудовкин – деген жашыруун ат менен из калтырган эле.

Келгиле анда баатырдын ары зээн кейитеерлик, ары адам суктанаарлык тагдырына чогуу сарасеп салалы:

1882-жылы Жети-Суу уездинин Кетмалды айылында, азыркы Ыссык-Көл областынын Балыкчы шаарында туулган Табалды, байлардын кысымына, эзүүсүнө, зордук-зомбулугуна каршы чыгуу жолун издеп, апасын эки инисин калтырып Токмокко барууну чечет. Түн ортосунда, 15-жашар Табалдыны кучактап апасы боздоп: “Айланайын кулунум, көзүмүн кареги, суранам сенден, мени жалгыз калтырба, сенсиз кантем, атанды да кудай ала качты эле, биздин эмне жазыгыбыз бар, ачкөз Байназардын эмнеге кудай жазасын бербейт, аны кара жер жутсун ылайым” – деп ыйлайт. Табалды көкүрөгүн кенен

жайып, “Бйлабачы апа, мен албетте келем, ишен мага” – деп сапарга чыгат.

Табалды алыс жолдо арып-талып буттары тилинип, 3-4 күн жөө жол жүргөндө, Боом капчыгайында арабачан бараткан Алексей аттуу карыяга туш болот да, аны менен Токмокко жетет. Соодагер Байковтун үйүнөн Арыкбайды таап, “Аяш ата, кайтыш болгон досунуз Жүкенин баласымын” – дейт. Арыкбай көзүнө жаш алып, аны кучактап пешенесин сылап, атаң өлөөр алдынан мага айткан, сени тапшырган. Мен барганда атаң тирүү экен, катуу сабап кабыргаларын сындырып салыптыр. Жуке Оторбайдын колунда иштетчү, акысын талап кылганда ачкөз байдан алган жообу ошондой болгон. Арыкбай бир өксүп алып, жалгыз досуман айрылдым, эстесем көзүмөн жаш эмес, кан акчуудай болот – деп сүйлөшүп турса, Байков чыгып калат да Арыкбайга - жаныңдагы жигит ким? - деп корс этет. Досумдун баласы, атасы каза болгон, мага жардам сурап, иш издеп келиптир дейт. Байков мазактагансып күлүп, өзүң араң тиричилик өткөрүп жатсаң, муну кантмек элең, андан көрө мага ташта дейт. Ошентип Табалды Байковтун үйүндө калат. Таң аткандан түн ортосуна чейин жаны тынбайт, канча аракет кылса дагы, кез-кезде Байков аны кулагынан чоюп, урушуп турчу. Аялы Наталья Табалдынын мойнуна жип байлап өрмөлөтүп жүргүзүп ит кылып ойночу. Азап-тозокко карабастан мен окуум керек, сабаттуу адам болом деген Табалдыга Байковтун үй жумушчусу Валя биринчи мугалими болуп жазууну, окууну үйрөтөт.

Күз, кыш, жаз өтүп, жай да келди. Байков 350 дөй кой, 30дай малын Тилеке менен Табалдыга айдатып. Анжиянга базарга барды, соода ойдогудай болду. Тилеке Байковтон өз акысын сурайт, Байков бир айлык - 2 рубль маянасын берет да “Болду ушуга ыраазы бол, болбосон мындан да кур каласын” – дейт. Тилеке “Жок дегенде бир жылдыгымды бериңиз, калганын мейли кечтим” – деп Байковко бычак такайт, бай Тилекенин акысын толук берет да полицияга чуркайт. Ошол замат Тилеке атына минип жатып Табалдыга: “Сен ага керексин сага жамандык кылбайт, мен Токмокко биринчи барайында үй-бүлөмдү алып башка жакка кетейин, болбосом соо койбойт, кош бол” – деп сапар алат. Аңгыча полицияны алып Егорь бай келет. Тилекенин жок экенин көрүп, Табалдыга эмне сен да акча сураганы турасыңбы, ме сага деп азыраак тыйын берет. “Тилекенин артынан жөнө Токмокко барганда эсептешем сен менен” деп ызырынат, Табалды алган акчасына нааразы экенин билдиргенде, “Анжиянда калгын да, ачкадан өл” – деп таштап кетет. Ошентип Анжиянда Табалдынын жаңыдан жашоосу башталат. Ары-түртүлүп, бери-түртүлүп, мен жигитмин, тилемчилик кылбайм, ак эмгегим менен жашайм деп, чайханада отун жарып, от жагып калган-куткан нандарды жеп күн өткөрөт. Бул жерде да ошол эле көр турмуш, адилетсиздик, теңсиздик экенин көрүп капаланат. Ошол жерде Тажыбай аттуу темир устага туш болуп, колунда жүрүп калат. Тажыбай көптөгөн азаптарды башынан өткөргөн, адал эмгектүү

адам экен. Табалдыга туура жол көрсөтүп, жардам берет. Кыргыз элинин булбулу Токтогулду Сибирге сүргүнгө айдагандыгы жөнүндө айтып “Токтогул кедей кембагалдардын үнү, алардын турмушун жагымдуу ыр күүлөрү менен элге жеткирип, даңкы казак, тажик, түркмөн, өзбек элдерине чейин жеткен” – деп эскерет. Табалды күндөрдүн биринде өз жерине кайтарын айтат. Темир уста иштеп тапкан акчасын берип, Ташкент аркылуу кетсе оң болорун айтат. “Балам, сен устачылык өнөрдү үйрөндүң, эми сен аны эч качан таштаба, кайда болсоң да бул өнөр сага көмөк болот” – деп узатып коёт.

Ташкентке келип устаканада шакирт болуп иштеп жүрөт. Бул жерде деле ошол эле көр турмуш. 12-14 саат иштеп эч канча айлык албай күн өткөрөт. Ошол жерде слесарь Николай Ильин менен достошот. Ильинге жумушчулар келип, өздөрүнчө топтолуп сүйлөшкөндөрүн көрүп, эмне жөнүндө экенин түшүнбөчү. Кийин билсе аларга Москвадан, Питерден ошол жактагы теңсиздик, адилетсиздик тууралуу, ага эл стачка, митинг, иш таштоолор менен каршылык көрсөтүп жаткандыгы жөнүндө кат-кабар келип турчу экен. Маанисин билген соң, Табалдыда күрөшүүгө чакырык пайда болду. Күндөрдүн биринде Ильиндин үйүнө адаттагыдай эле жумушчулар чогулду, арасында Оренбургтан келген мырза бар эле, ал ошол жактагы абалды элге жөнөкөй тил менен түшүндүрүп, Ленин жөнүндө да айтып берип олтурду. Аны “Наш брат” – деп коюшат экен. Табалды Ленин жөнүндө ошол адамдан укту да, Ленин анын калган жашоосун жарыткан негизги шам болуп калды. Табалдыны көз кырына алып жүргөн подпольщиктер, аны сынап көрүү үчүн жашыруун тапшырма беришет. Чайханага барып бир адамга кат берип келүүсүн тапшырышат. Бактысына жолугуу ийгиликтүү өтөт. Ошондон баштап жумушчулардын жашыруун иштерине Табалды да активдүү катыша баштайт. Ильин жана Оренбургтан келген Антоныч жетектеген топтун келишими менен Табалдыга Александр Александрович Пудовкин деп жашыруун, конспиративдүү ат ыйгарышат. Ошентип Ташкентте анын революциялык иши башталып Антоныч, Ильин, Флипенко менен партиялык ячейканын негиздөөчүлөрүнүн бири болду. Табалды жергиликтүү элдин тилин билгендигинен, ага чайханаларда иш жүргүзүүнү бөлүшөт. Ал үгүттөө баракчаларын чайханада подноторго, чайнектердин, пиалалардын түбүнө жашырып, олтурган элге таркатып жүрдү. Баракчада “Иш убактысын азайтууну, айлык маянасын өз убактысында алууну талап кылалы” деп жазылганын билген чайханадагы элдин арасында ызы-чуу түшчү болду. Темир жол ишканасынын дарбазасына жана башка көрүнүктүү жерлерге ошондой баракчалар жабыштырылып турду. Бул баракчалардын артында кооптуу топтордун, типографиялык жабдуулардын бар экендигинен шек санабаган полиция бутуна туруп, ыкчам оперативдик чараларын жүргүзө баштайт. Аттуу, жөө патрульдар шектүү адамдарды кармап текшерип, үйлөрдү, ишканаларды тинтүүгө алды. Полиция түн ичинде Ильиндин үйүн тинтип жатканда, сырттан билбей

келип калган Пудовкин чөнтөгүндө калган бир баракчаны эстеп, оозуна салып чайнап жутуп салат. Аны көрүп калган полициянын башчысы Борисов “Токто, кимсин!” – деп суракка ала баштаганда Ильиндин жубайы Надя шашыла ортого түшө калып “Кечириңиз мырза, ал кыргыз, орус тилин түшүнбөйт, алыс жактан келип калган жетим экен боор ачып үйдө алып жүрөм” – деп жиберет. Анын сестейип үн катпай турганын көргөн Борисов, келесоо окшойт деп колун шилтеп басып кетет. Ильин дароо жер төлөдө жашынып турган конокту чакырып чыгат – ал Антоныч эле. Ильиндин үйүн кайра-кайра тинте бергендиктен, кийинки жолу Антонычтыкына топтолушат. Баарлашуунун эң кызыгы Табалдынын Борисов менен жолугушканы болду. Окуяны Надя айтып бергенде, жолдоштор баары каткырып күлүшөт. Андан ары Табалдынын баракчаларды таркатуудагы ийгиликтүү иштери – генералдын катчысына, Борисовтун жубайына баракчаларды билдирбей карматып кеткени, митингчилерди аттуу аскерлер курчоого алганда бир аскердин атын үркүтүп жиберип жыгытканда, эл курчоодон качып чыгып кеткени, правокаторлор Шишкин, Колпашникова, Дадашевтердин бетин ачкандыгы жөнүндө сөз болуп жатканда, “Чай ичип алыңыздар” – деп бөлмөгө кирген аялды Антоныч “Бул менин жубайым Валя” – дегенче, Табалды ыргып туруп, Валя эже – деп, а Валя болсо, Табалды – деп кучакташып көрүшүшүп калышат. Бир аздан кийин эс-үчүн жыйган Валя, “Серёжа, бул Табалды, мен сага катта айтчы элем го” – деп көз жашын арчыйт. Буларды көргөн Антоныч да, “Табалды, көрсө экөөбүз да жердеш турбайбызбы. Мен да Жети-Сууда, Токмокто туулуп өскөмүн. Егор деген байдыкында Валя экөөбүз кызмат кылчу элек. Аскерде Самарада болдум, түрмө кайтарып жүрүп камактагы революционерлер менен тааныштым. Натыйжасы мына мен силер менен биргемиң. Аты-жөнүм Сергей Лебедев. Силер мени Антоныч, “Наш брат” – деп коёсуңар.

Табалдынын демилгеси менен тери заводдо Алимжан, Акбар, Шарип аттуу жумушчулардан турган подпольщиктердин дагы бир тобу түзүлдү. Антоныч топтун ишин алып барууну жана көзөмөлгө алууну комитеттин атынан Табалдыга тапшырды. Карабайдын тери заводунда стачкалар, үч-төрт күндөн иш таштоолор күч алды. Натыйжада 9 сааттык жумуш убагы орнотулуп, айлык акылары жогорулатылды. Үгүттөө баракчалары токтотулбай, күн сайын көбүрөөктөн таркатыла берди. Шаардагы башка ири ишканаларда да иш таштоолор боло баштады. Табалдынын мындай активдүү иштеринен кабардар болгон полиция аны камакка алды. Үгүт баракчаларды кимдер, кай жерде жазып жаткандыгын, лидерлер ким экенин айтуусун талап кылышты. Ур-токмокко алышты, сабашты, айла кеткенде эгер полицияга жардам берсе, курсагы ток болуп, жакшы күн көрөөрүн да убадалашты. Бирок Табалды, “Мен эч кандай лидерлерди тааныбайм, баракчанын эмне экенин түшүнбөйм, иш таштоолор менен ишим жок, мен тоодон түшкөн сабатсыз кыргызмын, курсагым

тойсо болду, эч кандай айыптуу иш кылган жокмун” – дегенден башка сөзгө өтпөдү. Күнөөсүн далилдей албаган полиция Табалдыны бошотту.

1907-жылдын сентябрь айы эле. Антоныч баш болгон Ильин, Филипенко, Катя жана башка партиялаш достор комитеттин кезектеги отурумуна жыйналышып, берилген тапшырмаларды так, күжүрмөндүк менен аткарып жаткандыгы, өзүнүн патриоттук, интернационалдык, адамдык бийик касиети менен партиянын, ишенимине толук киргендиги үчүн Табалдыны Ташкенттеги биргелешкен РСДРПнын мүчөлүгүнө бир добуштан кабыл алышты. Кыска мөөнөткө чогула калган жакын достор Табалдыны куттуктап кубанычка бөлөнүштү. Пудовкин жаңы дем, жаңы күч менен партиянын иштерине баш-оту менен киришип кетти.

Жергиликтүү бийлик да ыкчам иш-чараларын күчөтүп революционерлерди катуу кысымга алып, аёосуз жазалоого өттү. Күмөндүү адамдарды болоор-болбос шылтоолор менен камай баштады. Кооптуу деп саналган Пудовкинди дагы колго түшүрүшүп, полициянын башчысы Борисовду өлтүргөндүгү үчүн генерал-майор Усаковскийдин өкүмү менен өлүм жазасына тартып, калган мүчөлөрүн камап салды. Табалдынын атууга өкүм болгонун уккан эл наразылык билдирип көтөрүлдү, митингке чыгышты, иш таштоолор күчөдү. Толкуп бараткан элден чоочулаган бийлик, жазаны 15 жылга эркинен ажыратууга өзгөрттү. Табалдыны атайылап уголовниктер олтурган № 41 - камерага таштайт. Ал жерде да туура үгүт иштерин жүргүзгөндүгүнөн, Табалды жөнүндө угуп билгендер жардам беришти. Досторунун жардамы менен түрмөдөн качууга аракет жасап, колго түшүп калды, аябастан сабашты, эсин жоготкончо тепкилешти. Табалдынын сырын алуу үчүн, камерага атайылап киргизилген правокатор Амандыковту өлтүрдү деген айып менен соттоп, 30 жыл каторга берип, 45 күнгө карцере жабышты. Бирок Табалды өзүн жоготпой, сынбай, досторун, санаалаштарын сатпай, ошол жерден да революциячыл досторду таап, үгүт ишин жүргүзүүнү уланта берди. Байкап калган администрация бир жагы Жүкеевдин үгүт иштерине тоскоолдук кылуу үчүн, экинчиден ал өтө кооптуу болуп бараткандыктан 1910-жылы апрельде аны Саратов түрмөсүнө которушат. Ал жерде Табалдыны өтө катуу суракка алышат, такай уруп чала өлүк болгончо сабашат, революциялык күжүрмөн кайратын сындырмакчы болушат.

1913-жылдын август айы, революциялык кырдаал күчөдү, абактагыларды уруп жазалоолор дагы күч алды, адам чыдагыс токмокторго туш болгон саясий туткундар, Пудовкин, Степан жана башка революционерлердин демилгеси менен түрмөдө бунт көтөрүп, ачкачылык жарыялашып, ызы-чуу салышты. Түрмөдөгүлөрдүн бузукусу Пудовкин экенин билип калган администрация андан кантип кутулаарын билбей, айласы кеткенде, 20-август 1913-жылы Саратов түрмөсүнүн начальнигинин буйругу менен аны Варшаванын түрмөсүнө айдап жиберди. Варшава түрмөсү Пудовкиндин ким экендигинен

кабардар болгон соң, аны кабыл албай кайра Саратовко айдайт. Саратов түрмөсү да кайра кабыл албай аны Нижний-Новгород түрмөсүнө өткөрүп жиберет. Себеби аны кабыл алса, ал кайрадан эле түрмөдөгүлөрдү революциялык жолго үндөп кетүүсүнө шек жок эле. Ошондуктан Пудовкиндин түрмөдө бир жерде узак олтурбай, этаптарда, вагондордо камактагыларга кошулбай жүргөнү бийлик үчүн коопсузураак эле. Ангыча чагылгандай тез таркаган Германия менен согуш башталды – деген кабар түрмө төбөлдөштөрүнүн эс-учун оодарды. учурдан пайдаланган революционер большевиктер Табалды аркылуу өздөрүнүн эң жакшы ишеничтүү жигиттерин согуш майданына жөнөтүү пландарын түрмөдөгү саналаштарына билдирип турду. Табалды да согуш майданы революциялык идеяны, аскерлер арасында кеңири таратканга мүмкүнчүлүк берерин ойлоду. Абалдан пайдаланып Табалды өтүнүч жазды, “ Мен көп жылдан бери түрмөдөмүн. Ташкент, Саратов, Варшава түрмөлөрүндө болдум, азыркы учурда Нижний-Новгород түрмөсүндө олтурам. Мен кыргызмын, Тянь-Шань тоолорунда туулуп өскөм. Сизден суранам мени согуш майданына барып Атамекенимди акыркы каным калгыча коргоого уруксат бериниз... Табалды Жүкеев, Нижний-Новгород түрмөсү. 16 август 1915-жыл.” [2]

Табалдынын өтүнүчү юстиция министринин орун басарына жетип, Жүкеев жөнүндө маалымат сураганда, 80 барактан турган жооп жөнөтөт, анда “Пудовкин сыяктуулар Ата–мекендин коркунучтуу душмандары” [2] – деп жазган эле. 1917-жылы социалистик революциянын шарапаты менен миндеген адамдар түрмөдөн бошоду, арасында Пудовкин да бар болчу. Ал бир күн да убактысын текке кетирбей, дароо партиялаш достору менен байланышты. Партиялык Комитет Табалдыны Москвадагы “Электросталь” заводуна жөнөтүп, абалды колго алууну тапшырды. Табалдынын чыныгы коммунист экенин байкаган заводдун коллективи аны шаардык Кеңешке мүчөлүккө ишеним көрсөтүшөт. Ошол убакта убактылуу өкмөт тарабынан заводдун мыкты большевиктерин камакка алуу башталат. Пудовкинди да кармоого 10-октябрда келишкенде, депутаттардын шаардык Кеңешинин чечими менен Пудовкин жашыруун Петроградка жөнөп кеткен болот. Петроградда аны штаб башчысы Ярославский тосуп алат да, кызыл гвардиячылар катарына кошуп, папаха, кара булгаары куртка кийгизип, колуна курал берип Смольныйды кайтарууну тапшырат. Ал жерде революциянын рыцары Дзержинский менен учурашат. “Аврора” крейсери менен замбиректер атылып Кышкы сарайга чабуул жасалганда Табалды эң алдынкы жоокерлердин бири катары катышып, сол капталынан жарадар болот. Ошол жерде партиянын экинчи съездинде В. И. Ленинди көрүп, анын ар бир сөзүн жүрөгүнө туюп алат. Пудовкинди чыныгы революционер катары, анын эр жүрөктүүлүгүн, эрктүүлүгүн, чыныгы патриот, интернационалист экенине ишенген партия, кайсыл жерде оор абал болбосун, аны ошол жакка

жөнөтө баштады. Ак гвардиячылар, меньшевиктер, эсерлер, чет элдик империалистер Совет бийлигин жок кылуу үчүн бар күчүн колдонуп жатышты.

1918-жылдын март айы, “Электросталь” заводунда түзүлгөн ыктыярдуу дружина менен Табалды атайын тапшырманы аткаруу үчүн Поволжьеге жөнөп кетти. Ал жерде ак гвардиячылар менен бирге жергиликтүү кулактар баш көтөрүп, айыл-кыштактарды өрттөп, карапайым элдин каны төгүлүп жатты эле. Табалды согуштун эң зарыл жерлеринде эрдик көрсөтүп жатты. Партиянын чакыруусу менен Табалдыны 4-чү армиянын штабына которушту. Көп өтпөй андан ары Уралга жөнөтүштү. 14 июльда Екатеринбург шаары бошотулду. 1919- жылы 14 августа Табалды 9-армиянын 197-мусульмандар полкунга комиссар болуп дайындалды. Бул полк казак, кыргыз, өзбек, тажик, түркмөн, азербайджан, каракалпак улутунун өкүлдөрүнөн түзүлгөн эле. Адатынча ишке баш оту менен кирип кеткен комиссар Александр Пудовкиндин жүргүзгөн үгүт тарбия иштеринен, сүйлөгөн жалындуу чакырыктарынан полктун күжүрмөн духу көтөрүлүп жатты. Табалдынын кыраакылыгы менен полктогу чыккынчылардын, тынчылардын, саткындардын бети ачылып өлүм жазасына тартылды. Кызыл комиссар Пудовкиндин атын укканда душмандардын үрөйү уча баштады. Ак казачестводон куралган ак гвардиячылар полкунун командири полковник, жоокерлерин чабуулга даярдап жатып: “Россияны сактап калуу биздин ыйык милдетибиз. Бирок большевиктер ар кандай айла-амалдар менен күндөн-күнгө күчтөнүп бутка туруп баратат. Бизге каршы турган мусульмандар полкунга Пудовкин деген комиссар дайындалды. Билгинер келсе ал бир нече жолу камалган, өлүм жазасына соттолгон, революциянын шылтоосу менен түрмөдөн чыккан, өтө мыкаачы баш кесер, ал Россия империясынын эң коркунучтуу душманы. Мына азыркы күндө да сөзүн укпаган солдаттарды өз колу менен муздап жазалап жатат. Сиздер абдан этият болууңуздар керек, ал жырткычтын колуна түшө көрбөңүздөр...” – деп сөзүн бүтүргөнчө токой арасынан “Ураа” – деп мусульмандар полку ат коюп кирип келди. Кавалерия алдында кылычын булгаалап комиссар Пудовкин кележаткан эле. Аны көргөн полковник адютант тарта койгон атына секирип минип качып жөнөдү. Артынан сая түшкөн Пудовкинге карай нагандан эки жолу ок чыгарды, ангыча таамай шилтенген кылыч полковниктин башын алып кетти. Пулемёттон мөндүрдөй жааган окко карабай кызыл аскерлер ак гвардиячыларды кылычтап жатканда, бирөөлөрү кол көтөрүп багынып беришсе, бирөөлөрү тымтыракай качып жөнөштү. Ошол учурда адютант Шашкин да, ага карай кылычын булгаалап жакындап калган Пудовкинден качып баратып, шашкалактап бир нече жолу тапанчасы менен аткылап жиберди. Комиссар Пудовкин жарадар болуп аттан кулап госпитальга жеткирилди. Казачий полк толук талкаланып жок болду. Табалдынын жарааты өтө оор болгондуктан госпитальда толук үч ай жатып айыгып чыккан соң кавказ фронтунга чакырылып

өзүнүн 197-полку менен согуш жолунда Дон, Кубань, Черноморск, Дагестан, Кавказ жерлерин революциянын душмандарынан бошотушту. Ал жакта тынчтык орногондон кийин партия Табалдыга чоң ишеним көрсөтүп аны Түркистан ЧКсына (Чрезвычайный Комитет по борьбе с контрреволюцией и саботажем) кызматка которот. Табалдынын чекистик кызмат жолу Жети-Суунун борбору Верныйдан (Алма-Аты) башталат. Бул жерде да абал оор эле. Жаш, түптөлүп келе жаткан Совет бийлигине контрреволюциячыл күчтөр катуу сокку берип жаткан. Алар ак гвардиянын калдыктары – офицер, генералдардан, бандиттерден, чыккынчылардан жана басмачылардан куралып, партиялык жана бийлик жетекчилеринин, карапайым элдин канын аёосуз төгүп, үй-жайын өрттөп, мал-мүлкүн талап турушкан. Бул окуялар көбүнчө Верный, Жаркент, Караколдо күч алган эле. Контрреволюционерлердин демөөрчүлөрү Кытайдын Күлджа, Куро, Кашгар шаарларында кызыл армиянын куугунтуктоосунан жашынып калган ак гвардиячылардын калдыктары болуп, штаб-квартирасы Суйдун шаарында генерал Дутовтун жетекчилиги алдында болгон.

Кыргыз жеринде Совет бийлиги орногонун уккан, 1916-жылы үркүндө Кытайга качып өткөн кыргыздар массалык түрдө өз жерине кайта баштаган. Аларды жайгаштырып, курсагын тойгозуу жаш Совет бийлиги үчүн, орчундуу маселелердин бири болчу. Табалды мына ушул оор жүктү өзүнө алып, жергиликтүү бийлик менен бирге уюштуруу, түшүндүрүү иштерин жүргүзүп жатты.

ЧКнын Жаркенттеги атайын өкүлү, аттуу чекарачылар дивизионунун командири Имаш Токбаевтин Верныйга кайра-кайра кайрылып, абалдын өтө курчуп кеткенин билдирип, тажрыйбалуу чекистерден жөнөтүүсүн өтүнгөнүнөн, Табалдыны жиберешет. Ал жашыруун келип Токбаевке да билдирбей өз ишин жасайт. Анын кыраакылыгынын натыйжасында Жаркенттеги мыкты уюштурулган шпиондор тармагы аныкталат. 16-апрельде чекарадан өтүп келген Алымбаев, Макаровтор колго түшүрүлөт. Булар генерал Дутовтун жөнөткөн шпиондору эле. Ал эми Дутов менен тымызын байланышта болуп, диверсиялык иштерге көмөктөш болуп турган чыккынчылар - Жаркент милициясынын начальниги Токтокунов, милиционер Махмуд Ходжониязовдордун бети ачылып тиешелуу жазасын алышты.

Акыры убагы келип, Табалдынын аскер кызматынын мөөнөтү бүтүп, өз элине кайтат. Токмокко келип Натальяга жолугуп андан Егорбайдын, Арыкбайдын, Тилекенин эбак эле өлгөндүгүн угат. Наталья, Табалды Андижанда калган кезде эки баласын жетелеп Толкун аттуу аял аны издеп келип,

анан алардын колунда калып иштеп калганын айтат. Апасынын өлгөнүн ошол жерден билет. [2]

Мына ушундай, дүйнөлүк пролетариаттын жол башчысы Владимир Ильич Ленинди көргөн, революциянын рыцары Феликс Эдмундович Дзержинский менен бирге царь Николайды кулатууга, Кышкы сарайды алууга катышкан, Санкт-Петербург, Москва, Кавказ, Сибирдеги, Туркстандагы контрреволюцияны талкалоого, ак гвардиянын генералдары Колчак, Дутовтордун армиясына каршы согушка катышкан легендардуу баатырды бүгүнкү жаштардын билбегендиги, ачык айтсак улуу муундардын өкүлдөрү деле эстей албагандыгы өкүнөөрлүк. Мунун себеби эмнеде экен?!

Табалды агабыздын басып өткөн жолу жомок эмес да, биздин аталарыбыз менен өмүр сүргөн, реалдуу улуу инсан да. Анда эмне үчүн анын аты даңазаланбайт, көчөлөргө, шаар-кыштактарга ысмы берилбейт. Жакшы Бишкекте бир көчө “Жүкеев-Пудовкин” деп аталып калган экен, ал да болсо шаардын чет жакасында. Жашоочулардан сурасаң Жүкеев ким экенин билишпейт да экен.

Кыргыз элине таанымал болбогон адамдардын аттарын деле атап эстеп жүрбөйбүзбү. Бир мисал келтирейин, Жалал-Абад шаарынын так ортосунда Сарчебаев деген көчө бар, архивтик документтерде Холдар Сорчобаев деп аталып жүрөт. Ал көчөнүн жашоочуларына кайрылганда, алар ал кишинин ким экенин билишпестигин айтышкан. Сорчобаев тууралуу маалымат “Ленинский путь” гезитине “Биз аларды унутпашыбыз керек” аттуу макалада жарык көргөн экен. Ал макалада Сорчобаев совет бийлигин орнотууга активдүү катышкан киши катары сүрөттөлүптүр. Бирок, кайсыл жерде, кимдер менен салгылашкан, кандай эрдик көрсөткөндүгү тууралуу маалымат жок. 1963-жылы 3-мартта жерге жайгаштыруу башкармалыгынын инженери Мартышовдун сунушу менен “Микоян көчөсү “Холдар Сорчобаев” деп аталсын – деген чечим чыккан экен.

Ошондуктан биз, улуу кыргыз элинин бүгүнкү урпактары, 1916-жылдагы ата-бабаларыбыз көргөн кыйынчылыктарда баатырларча эрдик көрсөткөн агаларыбызды унутпай, тарыхыбызга сый мамиле жасасак, ал эми келечектин ээлери жаштар, Шварц Негер, Жан Клод Вандамдарды эмес, Табалды Жүкеевтей баатырларды кумир тутуп, мекенчил патриоттордон болсо, тарых үчүн да, келечек үчүн да туура болмок.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 2010.
2. Касымалы Бектенов. Повесть “Табалды Пудовкин”. – Фрунзе, 1967
3. “Мезгил” газетасы. №10 (464) 4.04.2016 ж.

Рецензент: к.и.н., профессор Дуйшеев Ж.А.